

A07. Historie van het landgoed De Waterberg

Startend bij de Westerstraat valt direct de rust op. Het museum wil dit gedeelte van het terrein ook bewust zo houden als getuige van de vroegere landschapstuinen. Karakteristiek zijn de kronkelende paden, het ging om de beleving; na elke bocht weer een nieuw zicht en het kronkelende pad stond tevens symbool voor de zoektocht van het leven. Het Gelderse cultuurlandschap kent veel beukenbossen, ooit geplant voor de parkaanleg en houtproductie.

Het terrein is al 3 eeuwen lang in ontwikkeling als cultuurlandschap.

De terreinen rond 1900

In de 16e eeuw was het gebied ten Noorden van Arnhem heidegrond maar na de bevolkingstoename aan het begin van de Gouden (17e) eeuw is de heidegrond ontgonnen tot landbouwgronden. Dichter bij de stad vaak tabaksakkerland. Hiervoor was wel aanvoer van veel mest nodig.

De wijk Alteveer (al te ver) en het huidige museumterrein waren midden 18e eeuw in bezit van de burgermeester van Arnhem; Adriaan Menthen. In die tijd ontstaat het landgoed De Waterberg en in 1757 staat er een huis en een schuur, is er een tuin, een vijver, bouwland, diverse soorten bos, alleés. Vlak bij was nog heidegrond want de familie had het recht op schaapsdrift en tot het landgoed behoorde een schapenstal. Het toenmalige bouwland is nu onze Grote Weide en Grote Akker.

6.9 Beuningen put met welwater aangevuld met regenwater. De waterkwaliteit hing mede af van de afstand tot de gierput, huishoudelijk afval of dode dieren rondom de waterput. Het welwater van de Veluwe is tamelijk ijzerhoudend, dit geeft een metaalachtige smaak.

De put bij het Twents Los Hoes komt van origine niet uit Beuningen. Ca 30 jaar na de herbouw van de boerderij (1920) is de put verworven in Haaksbergen. Hij is tussen 1947 en 1953 geplaatst. In de put van Bentheimer zandsteen staat het jaartal 1719 gehakt. Beuningen en Haaksbergen liggen ongeveer 35 km van elkaar.

Pad vanaf Beuningen naar beneden heeft "treden" om erosie tegen te gaan.

Links voor de brug een gegraven bron (Kraantje lek): het water sijpelt onder het bruggetje door naar een spreng. De bron en spreng zijn minstens 200 jaar geleden aan gelegd. De bron is in 2013 gerestaureerd. Op museum terrein zijn meerdere sprengen vandaar de naam Waterberg. Deze spreng eindigt in het beekje dat naar de grote Weide loopt waar het water wegzakt in de bodem. Op oude kaarten is te zien dat het beekje doorliep tot waar nu de knotwilgen staan. Misschien loopt het nog steeds door, de grond is daar vaak drassig en het 6.6 Aanbrenqertie is misschien ook daarom daar geplaatst?

De stuwwal bestaat uit rivierafzettingen(klei en leem) die niet al te diep onder de oppervlakte zitten en voorkomen dat het regenwater dieper wegzakt. Direct voor de opstuwning is de grondwaterstand extreem hoog en kan makkelijk aangeboord worden: een spreng.

Door deze condities is de Veluwe een waterreservoir van redelijk helder/zuiver water waardoor in deze omgeving veel papiermolens en wasserijen ontstonden. Het verval was tevens een goede krachtbron voor deze bedrijven.

Het hoogteverschil van de stuwwallen met de daarbij behorende panoramische vergezichten en de vele beekjes en vijvers hebben de noordkant van Arnhem zeer aantrekkelijk gemaakt voor de aanleg van landgoederen: de Waterberg, Sonsbeek en Cluijs.

Verder naar beneden lopend een omgevallen boom die over het uit de spreng stromende beekje ligt: de Gaaymanseik. Deze reus is omgewaaid tijdens de orkaan van 1990 (windkracht 11) en vernoemd naar de familie Gaaymans, eind 18e eeuw eigenaar van het landgoed. Waarschijnlijk is de eik ook gepland door de heer Anton Gaaymans.

Verder richting de Delftse molen nog een spreng uit de late 18e eeuw met de gemetselde restanten van een sluisje. Spreng en sluisje zijn in de begintijd van het museum gebruikt om de 3.3 Tjaskermolen, die vroeger aan de rand van de Grote Weide stond, van water te voorzien. Poel wordt nu gehandhaafd voor insecten en reptielen. Achter deze spreng is de stuwwal het indrukwekkendst (80 m. boven NAP).

De Papiermolen is het meest authentiek geplaatst van alle museumobjecten. Tussen onderste en bovenste vijver wordt de molen aangedreven door het water dat op het waterrad valt. De waterhoeveelheid is te weinig om het rad constant te laten werken, het water wordt teruggepompt. Het verval van de sprengkoppen naar het rad is 2 tot 4 m. De vijver is om water op te stuwen en de ijzerhoudende oplossing te laten bezinken. Papier wordt gelig van veel ijzer. Er is een schot om het zuivere water voor de papierproductie te scheiden van het ijzerhoudende water naar het waterrad. In 2013 is de vijver schoongemaakt, dat was ook nodig want vlak na de oorlog schijnt de vijver voor het laatst te zijn leeggemaakt. Toen zijn ook een aantal explosieven verwijderd. Alles moet wel voorzichtig gebeuren: de vijver is waterdicht dankzij een leemlaag op de bodem. Die moet intact blijven anders krijg je hetzelfde effect van de stop in de badkuip: de vijver loopt leeg. Er zijn bij de schoonmaakbeurt 11 karpers gevonden die naar de vijver in Sonsbeek zijn gebracht.

Het wegzakken van het water is op veel andere plaatsen in het museum een probleem, onder bijna alle vijvers en sloten ligt folie. In de grote vijver ligt zelfs een asfaltlaag als bodem.

Beide vijvers van de papiermolen zijn sprengen die al ve5r 1757 door de familie Menthen zijn aangelegd. Het woonhuis, later tijdens de bewoning door de familie Gaaymans "heerenhuis" genoemd, stond boven de bovenste vijver met verderop een koetshuis. De witte boerderij is het oudste gebouw van het museum, het stond er al vi5c5r 1825, door de familie Gaaymans gesticht en verpacht. Het dubbele woonhuis achter de boerderij is in 1857 gebouwd en werd bewoond door een jachttopziener en een arbeider.

1825 verkoopt de familie Gaaymans de Waterberg aan de eigenaar van Sonsbeek Hendrik Jacob Carel Jan Baron Van Heeckeren van Enghuizen. Direct na deze verkoop zijn het herenhuis en koetshuis afgebroken.

1899 kocht de Gemeente Arnhem een groot deel van het park Sonsbeek waaronder de Waterberg, 1914 wordt 28 ha verpacht aan de Vereniging "Het Nederlandsch Openluchtmuseum". De grond is later uitgebreid tot de huidige 44 ha.